

УДК 343.9

В. В. Костюк
адвокат, здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Постановка проблеми. Інтелектуальна діяльність у XXI ст. стає основним і вирішальним чинником соціально-економічного прогресу. Від рівня творчої діяльності залежатиме рівень суспільного виробництва, успіхи якого, у свою чергу, визначають рівень матеріально-побутового життя народу. Економічний та соціально-культурний розвиток країни перебувають у прямій залежності від творчої діяльності людини, ефективного використання різноманітних об'єктів інтелектуальної власності та створення надійної правоохоронної системи захисту.

Водночас, у зв'язку з активним розвитком світової торговельної системи, технологічним удосконаленням здійснення випуску товарної продукції та її маркування, і поряд з тим проникненням у національну економіку транснаціональної злочинності, створюється система загроз для фінансових ринків України [9].

Це вимагає досконалого вивчення детермінантів злочинності у сфері інтелектуальної власності, що у свою чергу потребує усвідомлення природи та чинників поширення цього суспільно небезпечного явища, а також відповідного правового забезпечення, узгодженого з міжнародними стандартами.

Стан дослідження. Серед вітчизняних науковців, які досліджують проблеми інтелектуальної власності, можна назвати таких як: М. Братасюк, В. Мельник, О. Мельник, В. Паламарчук, В. Сандул, О. Супрун, О. Тропін та ін., а також зарубіжних учених, зокрема: Л. Бентлі, Т. Волкова, Ю. Громова, В. Дозорцева, М. Коршунова, Б. Шермана та ін.

Мета дослідження - аналіз причин та умов злочинності у сфері інтелектуальної власності для подальшого вдосконалення запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Виклад основних положень. Науковці зазначають, що чинниками впливу на виникнення злочинності у сфері інтелектуальної власності є передусім ринкові показники: підприємницький клімат та конкурентна спроможність товарів і послуг, експортно-імпорتنі показники, рівень заробітної плати, фінансування державних установ та лабораторій, розподіл державного бюджету за напрямками науково-технічної та інноваційної діяльності тощо.

Характеризуючи економічні умови та причини, що детермінують злочини проти інтелектуаль-

ної власності, слід зазначити, що для сьогодення характерні повільність і суперечливість економічних реформ, відсутність їх єдиної узгодженої концепції на шляху до побудови ринкової економіки. Як наслідок, сучасний рівень розвитку вітчизняного культурного простору характеризується, у тому числі, й активним обігом об'єктів права інтелектуальної власності, які виступають не лише як товар, але й джерела отримання незаконних прибутків [10, с. 228].

Слід звернути увагу на надвисоку рентабельність таких злочинів. Навіть високі непродуктивні витрати виявляються за такою рентабельністю малозначною економічною перешкодою для поширення незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності. Так, із кожного проданого піратського музичного компакт-диска можна отримати 2,5 дол. США прибутку, що загалом в Україні становить приблизно 20 млн. дол. США на рік. Незаконні ж доходи від реалізації піратських DVD-дисків ще більші [6, с. 46]. Унаслідок цього сформувалася ціла галузь злочинного бізнесу, яка приносить значні прибутки і не потребує великих капіталовкладень чи розробки складних механізмів учинення злочинів.

Мають місце і швидкі темпи науково-технічного прогресу, здобутки якого значною мірою полегшують вчинення злочинів проти інтелектуальної власності. Існують і сприятливі для вироблення контрафактного програмного забезпечення технологічні умови (контрафактні компакт-диски з програмним забезпеченням можуть бути вироблені на заводах, що мають ліцензію на виробництво музичних і відеодисків; переобладнання виробничих потужностей на випуск програмного забезпечення забирає незначний час і є нескладною операцією; цінова доступність спеціальної техніки дозволяє організувати дрібнотоварне виробництво на обмеженій території).

Відчувається і вплив швидкого розвитку нових технологій (насамперед, інформаційних). Наприклад, як зазначалося у Рекомендаціях парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування», в умовах сучасної технологічної революції з'явилися принципово нові можливості відтворення об'єктів, захищених правом інтелектуальної власності. Не виконують своєї запобіжної ролі голографічні та інші марки, що наклеюються на диски, оскільки

злочинці навчилися їх досить майстерно підробляти. Це призводить до істотної диференціації структури системи захисту права інтелектуальної власності та ускладнення механізмів саме такого захисту [2, с. 98].

Немає ряду важливих статистичних показників, складених за міжнародною методологією, передусім, щодо оцінки обсягу використання інтелектуальних здобутків у виробництві, рівня надходжень і виплат ліцензійних платежів, частки вітчизняного високотехнологічного експорту. Політичні детермінанти злочинів проти інтелектуальної власності органічно пов'язані із політичними факторами тіншової економіки у цілому та незаконного підприємництва зокрема.

Так, останнім часом науковці традиційно виділяють такі криміногенні політичні фактори зазначених явищ: а) нестабільність курсу політичних реформ; б) критично високий рівень корумпованості правоохоронної системи, системи податкового та іншого видів контролю над підприємницькою діяльністю (у тому числі, пов'язаної з використанням об'єктів інтелектуальної власності); в) незаконне лобювання вузьких корпоративних інтересів окремих найбільших економічних суб'єктів і фінансово-промислових груп на шкоду інтересам індивідуальних підприємців, дрібних і середніх підприємств; г) необґрунтована орієнтація на закордонні моделі економічного устрою, які існують в умовах, що суттєво відрізняються від вітчизняних; д) зловживання принципом «дозволено все, що не заборонено законом»; е) «самоусунення» держави від регулювання багатьох сфер економіки (у тому числі підприємництва) [9, с. 24–29].

Крім зазначених, слід виокремити причини, пов'язані зі специфікою контрафактної інтелектуальної продукції. Це: а) державна зневага до ефективного розвитку національного наукового потенціалу; б) відтік талановитих наукових кадрів за кордон шляхом отримання зарубіжних грантів, запрошення на навчання, обмін досвідом тощо. Україна щорічно втрачає від 37,5 до 90 млн. грн.. унаслідок відтоку фахівців у галузі комп'ютерних технологій за кордон. Згідно зі статистичними даними українські вищі навчальні заклади щорічно готують близько 1400 спеціалістів [4, с. 17]. Така ситуація призводить до подальшого відставання України в науковому, науково-технічному та економічному розвитку; в) надзвичайно ліберальна кримінальна політика у сфері боротьби з порушенням права інтелектуальної власності. У США навмисна торгівля комп'ютерною програмою із використанням підробленого фірмового найменування, підробленої документації або упаковки може каратися штрафом на суму до 250 тис. дол. США та/або позбавленням волі до п'яти років для особи, яка засуджена вперше (частина 18, параграф 2314 Зводу законів США) [5, с. 84]; г) низь-

кий рівень державної підтримки вітчизняної продукції результатів інтелектуальної діяльності, які нині не є прибутковим видом діяльності, внаслідок чого перемищаються у тіншову економіку. Так, якщо у США частка інвестицій у нематеріальні активи досягає 10–11% ВВП, то в Україні вона становить менше 1% [1, с. 442]; д) необґрунтована орієнтація на закордонні моделі електронних пристроїв і відсутність ефективного розвитку національної ІТ-індустрії, у тому числі, державного замовлення на фінансування національного програмного забезпечення, операційної системи та пакету найпопулярніших офісних програм.

Важливу роль відіграють соціальні умови та причини, що детермінують злочини проти інтелектуальної власності. Йдеться насамперед про зміну соціальної структури суспільства, яка призводить до того, що у ряді сфер, особливо пов'язаних з використанням комп'ютерних програм, баз даних та аудіовізуальної продукції, діють стимули до споживання продукції, виготовленої з порушенням права інтелектуальної власності, а зацікавленість в її виготовленні та розповсюдженні зумовлюється отриманням високих прибутків, що стає можливим унаслідок недотримання права інтелектуальної власності та несвоечасного застосування заходів цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності. Нестабільність курсу соціальних реформ, масове зубожіння населення і неконтрольоване зростання цін на всю продукцію викликають бажання витратити менші кошти на власні потреби, неспроможність не лише окремих громадян, але й підприємців витратити кошти на ліцензійне програмне забезпечення, легальну кіно- та аудіо продукцію тощо. Наприклад, високу вартість програмного продукту Я. П. Ващук пояснює тим, що вона визначається витратами на створення програмного коду. Відомо, що у розробці й виробництві ОС Windows 2000 брали участь понад 5 тисяч осіб, а корпорація Microsoft витратила на її випуск понад три мільярди доларів США [3].

Характерною рисою сучасної вітчизняної соціальної моделі є різка диференціація населення за рівнем доходів, низька частка зайнятого населення та бідність основної його частини. За даними ООН, розрив між доходами 10% найбагатших і 10% найбідніших громадян України становить 30:1 (за деякими оцінками навіть 40:1) [8, с. 369]), тоді як оптимальним у благополучних країнах вважається показник 6:1, а гранично допустимим 10:1 [7, с. 22–24]. Зростаюча поляризація суспільства за рівнем доходів і життєвих можливостей породжує соціальну напругу, стимулює нелегальні, у тому числі протиправні, форми задоволення матеріальних потреб та інтересів значної частини населення.

Важливе місце серед інших об'єктивних загальних детермінантів злочинів проти інтелектуальної власності займають правові детермінанти. Про їх

значення свідчить той факт, що з усіх засобів (правових (чинні нормативні акти, які регламентують правила користування об'єктами інтелектуальної власності й установлюють відповідальність за їх порушення); морально-етичних (норми поведінки щодо використання об'єктів інтелектуальної власності та непорушення інтересів його правовласників); технічних (апаратні пристрої та технічні програми, які виконують функції захисту інтелектуальної власності); фізичних (різного роду механічні, електронно-механічні пристрої та спорудження, спеціально призначені для створення фізичних перешкод проникнення до програмного забезпечення, що потребує захисту) найбільша питома вага припадає саме на правові, які становлять 60%. Характеризуючи правові детермінанти цієї групи злочинів, слід насамперед зазначити недосконалість національного законодавства та невідповідність його сучасним реаліям.

Зокрема, як зазначалося у «Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності», ефективність захисту права інтелектуальної власності залежить від досконалості нормативно-правової бази, сформованої інфраструктури національної системи правової охорони інтелектуальної власності. Однак практика застосування законодавства виявила цілу низку проблем, пов'язаних із невідповідністю деяких його вимог нормам міжнародного права, забезпеченням ефективного захисту права інтелектуальної власності та створенням цивілізованого ринку цих об'єктів.

Наступною групою умов і причин, що детермінують злочини проти інтелектуальної власності, є організаційні. Не випадково переважна більшість сучасних дослідників проблем незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності звертає увагу на організаційно-структурну та функціональну невідповідність системи заходів боротьби з такими злочинними проявами, специфіці аналізованого явища і меті такої боротьби.

Аналіз досліджень дозволяє стверджувати, що до головних організаційних детермінантів незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності належать: 1) перевага у системі органів, наділених повноваженнями щодо захисту інтелектуальної власності, структур, які забезпечують застосування заходів відповідальності за порушення цього права (нерідко на шкоду застосуванню заходів профілактики); 2) малоефективний механізм моніторингу (збору інформації, аналізу, оцінки, прогнозу) стану незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності, його факторів і ефективності заходів боротьби з такими злочинними проявами; 3) недоліки у системі органів законодавчої, виконавчої та судової влади, підрозділів (посадових осіб), які спеціалізуються на захисті інтелектуальної власності (зокрема, як засвідчило

проведене нами опитування експертів правоохоронних органів, уповноважених на проведення розслідування у кримінальних справах про порушення авторських і суміжних прав, украї рідко (лише в кожному чотирнадцятому випадку) забезпечується відповідна спеціалізація); 4) високий рівень латентності незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності зумовлений відсутністю чітких якісно-кількісних розбіжностей між адміністративно-караними та кримінально-карними порушеннями в аналізованій сфері; 5) малоефективний механізм взаємодії недержавних структур із забезпечення протидії незаконному використанню об'єктів інтелектуальної власності (насамперед підрозділів служби безпеки компаній) з державними правоохоронними органами тощо.

Отже, до об'єктивних умов і причин належать економічні, політичні, соціальні, правові та організаційні. Їх наявність сприяє існуванню загальних факторів злочинності у державі, які, своєю чергою, створюють сприятливі умови для вчинення злочинів проти інтелектуальної власності.

Література

1. Андрощук Г. О. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / Андрощук Г. О., Дем'яненко О. В., Жилияев І. Б. та ін. – К. : Парламентське видво, 2008. – 448 с.
2. Василичук В. І. Попередження правопорушень у сфері авторського та суміжного права / В. І. Василичук // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ України. – 2004. – № 2. – С. 95–101.
3. Ващук Я. П. Заручники піратського програмного забезпечення [Електронний ресурс] / Я. П. Ващук // Реєстрація товарного знаку в Україні. – Режим доступу : <http://www.patent.km.ua/ukr/articles/i734>.
4. Дмитришин В. Легалізація та ефективне використання програмного забезпечення в Україні / В. Дмитришин // Інтелектуальна власність. – 2002. – № 10. – С. 10–16.
5. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : практичн. посібн. / Д. Лонг, П. Рей, В. О. Жаров та ін. – К. : КІС, 2007. – 448 с.
6. Лебідь С. А. Аналіз криміногенної ситуації на ринку об'єктів інтелектуальної власності / С. А. Лебідь // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 4. – С. 45–46.
7. Моніторинг розвитку соціальної сфери України за 2012 рік. – К. : Центр перспективних соціальних досліджень, 2013. – 142 с.
8. Нерівність в Україні: масштаби та можливість впливу / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
9. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : аналіт. доп. / Тищук Т. А., Харзішвілі Ю. М., Іванов О. В. ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
10. Харченко В. Б. Про причини злочинів у сфері інтелектуальної власності / В. Б. Харченко, М. Л. Давиденко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія "Право". – 2011. – Випуск 10. – С. 227–231.

Анотація

Костюк В. В. Причины та умови злочинності у сфері інтелектуальної власності. – Стаття.

У статті розглядаються детермінанти злочинності у сфері інтелектуальної власності. Наголошується на важливому впливі економічних чинників на зростання злочинності у сфері інтелектуальної власності. Виокремлено причини, пов'язані зі специфікою контрафактної інтелектуальної продукції.

Ключові слова: інтелектуальна власність, детермінанти, злочинність, протидія, ринковий клімат.

Аннотация

Костюк В. В. Причины и условия преступности в сфере интеллектуальной собственности. – Статья.

В статье рассматриваются детерминанты преступности в сфере интеллектуальной собственности. Отмечается важное влияние экономических факторов на

рост преступности в сфере интеллектуальной собственности. Выделены причины, связанные со спецификой контрафактной интеллектуальной продукции.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, детерминанты, преступность, противодействие, рыночный климат.

Summary

Kostiuk V. V. The causes and conditions of crime in the field of intellectual property. – Article.

In article crime determinants in the sphere of intellectual property are considered. Important influence of economic factors on rise in crime in the sphere of intellectual property is noted. The reasons connected with specifics of counterfeit intellectual products are allocated.

Key words: intellectual property, determinants, crime, counteraction, market climate.